

Dokumentation Riksintressesamtal 18 november 2010

Innehållsförteckning

1.	Inledning.....	3
1.1	Riksintressen som resurs – vad är de bra för?.....	3
2.	Hur ser vi på riksintressesystemet eller utgångspunkter och möjligheter	3
2.1	En plattform för fortsatt arbete.....	3
2.2	Riks- eller riskintressen	4
2.3	Riksintressen på Naturvårdsverket.....	5
2.4	Samverkan mellan länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet i enlighet med uppdrag 70	6
3.	Vad händer på Riksantikvarieämbetet?.....	6
3.1	Inledning.....	6
3.2	Landskapskonventionen	7
3.3	Bebyggelseregistret.....	7
3.4	Påtaglig skada – Vad är problemet?.....	8
3.5	Vad kan berättelsen bidra med?.....	8
3.6	Framtida vägledning.....	9
4.	Historiens spår som generatorer och moderatorer	10
5.	Vad händer på länen? Kortare presentationer från några län.....	10
5.1	Hur gör vi kulturmiljövårdens riksintressen aktuella och angelägna?	10
5.2	Pågående översyn – En metodutveckling för dialog om riksintressen.....	10
5.3	Metoder för översyn.....	11
5.4	Riksintresseöversyn i centrala Umeå	11
5.5	Pågående arbete med riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården ..	12
5.6	Kollision mellan riksintressen	12
6.	Avslutande diskussion och reflektioner.....	13
6.1	Inledning och sammanfattning av dagen.....	13
6.2	Avslutande diskussion och panel.....	14
6.3	Reflektioner och frågor från övriga deltagare	15
7.	Program riksintressesamtal	17
8.	Deltagarförteckning Riksintressesamtalet 18 november.....	20
9.	Sammanfattning av inkomna utvärderingsblanketter från länen.....	22
10.	Power-point presentationer.....	28

1. Inledning

1.1 Riksintressen som resurs – vad är de bra för?

(Birgitta Johansen, RAÄ)

Självklart är viktigt att se till att riksintresseinstrumentet fungerar, att förstå vilken roll de har i miljöbalkssystemet. Vi behöver också förstå hur det kan fungera i relation till andra instrument som Kulturminneslagen och Europeiska landskapskonventionen och den vardagliga dimension som den tar sin utgångspunkt i. Men kanske än viktigare är att klargöra vad riksintressena ska vara bra för. Att lyfta fram berättelserna som det centrala är ett sätt att åstadkomma detta. Tråkigt att inte alla som bor eller verkar i ett riksintresse känner till riksintresset – borde kunna bli mer kända. Idag fungerar kanske riksintresseinstrumentet bäst i städer. Riksintressena borde kunna fungera i en mängd olika sammanhang, t.ex. som en resurs inom begreppet "kreativa näringar" eller inom landsbygdsutveckling. Kanske borde man oftare prata om "påtaglig förbättring" än om "påtaglig skada"?

En översikt över hur RAÄ arbetar med riksintressen under 2010 presenterades.

2. Hur ser vi på riksintressesystemet eller utgångspunkter och möjligheter

2.1 En plattform för fortsatt arbete

(Eva Waldén Selin, RAÄ)

RAÄ: s yttrande i Miljöprocessutredningen fungerar som en plattform för det fortsatta arbetet med riksintressen. Det är egentligen inga nyheter men klargör de olika myndigheternas roller och ansvar.

Ett urval från RAÄ: s yttrande i Miljöprocessutredningen.

- Det finns ett behov att förtydliga roller och ansvarsfördelning mellan sektorsmyndigheter och länsstyrelserna.
- RAÄ - samordnande och stödjande.
- RAÄ – Ansvarar för det slutliga urvalet av områden och värdetexter.
- LST – Ansvarar för att ta fram aktuella underlag inkl. avgränsningar och fördjupningar av värdetexter.
- Innehåll, strukturer och sammanhang bör vara överordnat dess avgränsning.
- Aktualiteten är viktig för kulturmiljövårdens riksintressen. En revidering kan knappast innebära ett i grunden förändrat urval.

– Varje förändring behöver diskuteras, tolkas och konsekvenser överblickas.

Lite kort om värdetexter:

Med värdetexter menas *motivering* och *uttryck för riksintresset* eller motiv- och värdebeskrivningar som det ibland benämns. Riksantikvarieämbetet beslutade 1996-97 om reviderade värdetexter för de befintliga riksintresseområdena. Avsikten var att tydliggöra värdena och förbättra möjligheterna att hävda dem i konkurrens med motstående intressen. I praktiken krävdes dessutom regionalt utarbetade fördjupade värdebeskrivningar som underlag för beslut om planering och exploatering.

Till värdetexterna hör även en ordlista och där definieras de ord som används för att uttrycka *landskaps- respektive miljökaraktär*. Dessa har en nyckelbetydelse i beslutstexterna, genom att de uttrycker den riksintressanta helhetsaspekt som i första hand skall tas till vara i respektive område. Ordlistan beaktar i första hand rent fysiska aspekter.

2.2 Riks- eller riksintressen

(Otto Ryding, Boverket)

Riksintressesystemet och dess möjligheter. Riksintressena ska skyddas. Ett undantag kan vara vid olika konkurrerande riksintressen (och därmed "koncurrerande" lagar och myndigheter). Men så långt det är möjligt skall man beakta allt. Kulturmiljö måste behandlas i MKB och det måste framgå på vilket sätt riksintresset kan skadas. Riksintresset måste hävdas i det inledande skedet. MKB:n ska visa om det är möjligt att undvika skada, minska eller avhjälpa skada eller om det blir aktuellt med kompensationsåtgärder.

Ett riksintresse blir till eller bedöms

Klassificering av område som riksintressant – anspråk som väcks av sektorsmyndighet eller länsstyrelse

Bekräftelse i ÖP av anspråket – samsyn hos stat & kommun en stark indikation, "tolkningsföreträdare". Reglering av markanvändningen – detaljplan eller områdesbestämmelse som anger markanvändning i linje med anspråket.

Prövning av förändringar

– områdets status bedöms och riksintresseanspråk bekräftas eller förkastas vid varje ny prövning (det kan ju ha hänt nåt sen sist som gör att det inte längre är intressant för staten)

- förslagets påverkan bedöms

Genomgång av den fysiska riksplaneringen. Miljöbalken, berörda paragrafer i Hushållsförordningen och PBL.

12 lagar berörs, det är 12 ansvariga myndigheter.

Riksintressena verkar i ett nytt landskap med Natura 2000, miljö kvalitetsnormer med åtgärdsprogram och dessutom miljö kvalitetsmål, regional utvecklingsplanering, strategi regional konkurrenskraft och sysselsättning.

Det kan konstateras att riksintressena till ytan är snedfördelade över landet.

2.3 Riksintressen på Naturvårdsverket

(Ebbe Adolfsson, Naturvårdsverket)

En översyn av Naturvårdens riksintressen gjordes 1982. En pm togs fram för hur riksintressena skulle hanteras. Beskrivningen av naturvårdens riksintressen tas fram utifrån en bestämd mall, ett registerblad. Det finns ett registerblad för varje riksintresse, där det bl.a. framgår var det s.k. Riksvärdet består. Riksvärde är olika kategorier av värden och syftar till att lyfta fram det viktigaste i varje område. Av registerbladet framgår även vilka hot som skulle kunna föröda riksintresset. 1996 gjordes en ny översyn och framförallt utifrån våtmarker och odlingslandskap. 778 nya områden tillkom och totalt 1999 områden. En ny översyn är påbörjad. En översyn för friluftslivets riksintresseområden ska påbörjas 2011. Naturvårdsverket anser att utpekande av riksintressen ska betraktas som en plan eller ett program.

Fråga: ¼ av Sveriges yta är riksintresse för naturvården. Är riksintressena svagare inom naturvården? Nej så är det inte enligt Ebbe.

Kommentar: Det är inte självklart det är Naturvårdsverket som ska hantera riksintressen för friluftsliv.

Det konstaterades att eftersom riksintressena för naturvård till stor del är kulturpräglade marker borde natur och kultur samarbeta mera i frågan.

2.4 Samverkan mellan länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet i enlighet med uppdrag 70

(Michael Lehorst, RAÄ och Britta Roos, Lst Stockholm)

Riksintressefrågan tillsammans med kunskapsunderlag är högt upp på agendan. Riksintressen är ett av delprogrammen enligt U70.

Mål och syfte med samverkan kring riksintressen:

- Att förtydliga och stärka riksintresseinstrumentet genom att utveckla en gemensam syn på begrepp, innehåll, begränsningar och tillämpning.

Föreslagna insatser i U70:

- Diskutera problem vid tillämpningen.
- RAÄ förtydligar sin syn på urval, nya RI, avskrivning etc.
- RAÄ tillgängliggör information om RI genom en hemsida där systemet, riksintressenas status, ansvar och roller beskrivs, samt lägger in riksintressena i bebyggelseregistret.
- Länsstyrelserna arbetar vidare med RI utifrån länsperspektiven genom översyn, fördjupningar, nya underlag etc.
- RAÄ arbetar vidare med RI utifrån ett program-, ett tillämpnings- och ett uppföljningsperspektiv.
- Samordning av insatser

Vad gäller riksintressen och kunskapsunderlag generellt behövs ett större mått av målstyrd tillsyn, inte bara behovsstyrd. Det är också viktigt att se till att det sker en samordning mellan de län som arbetar med översyner, men också samordning mellan länsstyrelserna och RAÄ.

3. Vad händer på Riksantikvarieämbetet?

3.1 Inledning

(Karin Schibbye, RAÄ).

Uppdrag och fokus har utvecklats från avgränsade områden till fokus på hela landskapet.

Kunskapsunderlag - kulturmiljöunderlag

- Underlag för att genomföra insatser finansierade med kmv-bidraget
- **Generella** eller **riktade** regionala och kommunala kunskapsunderlag för att tillvarata kulturhistoriska värden i samhällsplaneringen.

Utmaningar för riksintressearbetet

- Kunskapsunderlagen

- dialog och samverkan med kommuner och allmänhet
 - riksintressena som resurs och kommunalt angelägna
- Bedömningsgrunder
 - gränser för påtaglig skada – synsätt, metodik
- Gemensam syn på ansvar/roller och processer
- Förtroende för urvalet; samordning och gemensam struktur, grunder/perspektiv för urval

Arbetet med riksintressen – förutsättningar och insatser
Tidslinje från 1996 – 2011.

3.2 Landskapskonventionen

(Jerker Moström, RAÄ)

Sverige har ratificerat landskapskonventionen.

Vilka kopplingar kan finnas till riksintressen:

- Landskapet är alltid ett val – landskap är politik
- Utvecklingen genom målbilder ("landscape quality objectives"). Vilka strukturer och rumsliga kvaliteter är önskvärda?
- Befintliga värden måste hanteras integrerat med det nya man vill skapa (bevarande och utveckling kan inte löpa i två olika spår).
- Landskapets framtidspotential "optionsvärden" behöver lyftas fram.

3.3 Bebyggelseregistret

(Johan Looock och Karin Sterner RAÄ)

- Riksintresstexter presenteras idag på RAÄ:s hemsida, delvis i BBR samt på flera länsstyrelser hemsidor. Gränser finns som GIS-skikt.
- Materialet borde vara fullständigt, korrekt och oomtvistat.
- Skillnader mellan länens texter och RAÄ:s skapar förvirring och riskerar att urholka förtroendet för kulturmiljövårdens riksintressen.
- Vinster med arbetet:
 - BBR blir plattform för samlad, enhetlig information om riksintressen
 - "Städning" i materialet
 - BBR än mer användbart
 - Ökat förtroende för riksintressesystemet

Det finns ännu ingen färdig modell för hur riksintressena ska presenteras i BBR. Många frågor återstår att lösa och fundera kring, t.ex. hur BBR ska länka till/förhålla sig till länsstyrelsernas material.

3.4 Påtaglig skada – Vad är problemet?

(Lena Odeberg, RAÄ)

Det har i olika sammanhang visat sig vara svårt att bedöma och hantera "påtaglig skada" på kulturmiljövårdens riksintressen. Studier vi låtit göra visar bl.a. att reglerna sällan tillämpas. Finns det andra motiv och grunder används de hellre av domstolar än just "påtaglig skada". Enkäter vi gjort visar också på en osäkerhet när man ska våga "ta till" reglerna och dra i nödbromsen. Att bedöma var gränsen går mellan skada och påtaglig skada bedöms också svårt liksom hur man hanterat kumulativa effekter.

Det är alltså svårt att få ledning om hur tillämpningen ser ut genom att titta på rättsfall eftersom fallen är få och tillämpningen av reglerna är otydlig. Därför väljer RAÄ att studera hanteringen av påtaglig skada utifrån de samråd och andra sammanhang på länsstyrelserna där reglerna kommit upp. I en första etapp skickas en enkät med frågor som rör påtaglig skada ut till länsstyrelserna under december 2010. Där efterlyses bl.a. exempel där just frågan om påtaglig skada varit uppe för diskussion. Etapp II genomförs under våren 2011 i fokusgrupper med deltagare från berörda funktioner på länsstyrelserna.

3.5 Vad kan berättelsen bidra med?

(Gert Magnusson, RAÄ)

Exempel på frågeställningar

- Hur kan man tydliggöra de kvaliteter som finns inom befintligt riksintresseområde?
- Har riksintresseområdena behållit de "konstituerande" värdena – har nya tillförts/förändringar inneburit att värdena ändrats – hur ser dessa nya värden ut – och tycker vi att de är viktiga ur en kulturmiljösynpunkt?
- Hur kan riksintresseområdena förmedla både nationella, regionala och lokala historier?
- Hur ska riksintressena fungera och hur ska de användas? Hur kan de vägas mot andra riksintressen?
- Hur kan de ses som områden viktiga för regional och lokal karaktär och kvalitet i utvecklings- och planeringssammanhang?

- Hur ska generella och fördjupade beslutsunderlag se ut för att motsvara kraven för planering, utveckling eller skydd?

Exempel: Hur kan en beskrivningsmodell utvecklas utifrån riksintresset Österhaninge som exempel? I den nuvarande värdetexten om Österhaninge saknas flera berättelser om området, t.ex. kopplingen till Fredrika Bremer och till TV-filmerna om barnen i Jordbro.

3.6 Framtida vägledning

(Eva Waldén Selin, RAÄ)

Det finns ett stort behov av en vägledning i arbetet med riksintressen främst bland handläggare på kommun och länsstyrelse men även på Riksantikvarieämbetet. Det pågår ett arbete att ta fram en vägledning utifrån konkreta exempel men även utifrån tidigare ställningstaganden, samtal med Boverket och yttrande i Miljöprocessutredningen. Yttrandet i Miljöprocessutredningen får fungera som en plattform för framtida vägledning. Tanken är att vägledningen ska finnas tillgänglig tillsammans med konkreta exempel på RAÄ: s hemsida.

Arbetsgång:

- **Smärre gränsändringar beslutas av länsstyrelsen**
För kännedom till RAÄ
- **Ändringar av värdetexter kan föreslås av Lst**
Beslutas av RAÄ
- **Nya riksintressen kan föreslås av Lst**
Skickas av RAÄ på remiss till Boverket
Beslutas av RAÄ
- **Häva ett riksintresse, förslag från Lst**
Beslutas av RAÄ

För övrigt så gäller det för alla punkter att länsstyrelsen tar fram ett beslutsunderlag. Alla ändringar görs i samråd med RAÄ och kommunen. RAÄ skickar yttranden och beslut för kännedom till Boverket.

Kommunen kan föreslå/häva riksintressen och föreslå ändringar av gräns och värdetexter i samråd med länsstyrelsen. Länsstyrelsen samråder med RAÄ och skickar material till RAÄ för beslut eller kännedom.

RAÄ kan föreslå/häva ett riksintresse och föreslå ändringar av gräns och värdetexter i samråd med länsstyrelsen.

4. Historiens spår som generatorer och moderatorer

(Ola Wetterberg, Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet).

Ola berättade om ett exempel hur man arbetat med planering i Rom. Exemplet visade hur man kan arbeta med planering för intensiv trafik, bostäder m.m. inom ett område med mycket kulturhistoriska lämningar.

5. Vad händer på länen? Kortare presentationer från några län.

Vi kan se en ökad aktivitet från 2009-2010 där så gott som alla län har sökt pengar för kunskapsunderlag/riksintressen 2010. Många arbetar med översyner och fördjupningar av länens riksintressen.

5.1 Hur gör vi kulturmiljövårdens riksintressen aktuella och angelägna?

(Karin Beckman Thoor och Agnetha Scharp, Lst Södermanland)

I Sörmland har man tittat på hur naturvården har arbetat med sina registerblad. Utgick från att naturvården hade bättre beskrivningar. Man utformade arbetsblad, arbetade kommunvis, främst i de områden som hotades av exploatering. Arbetade efter olika miljötyper som städer, herrgårdar och fornlämningsområden. Miljöer som har gemensamma nämnare, vilket gjorde det enklare att förstå det specifika i de olika områdena. På liknande sätt arbetade RAÄ tidigare med sina registerblad från 1987. Flera fel upptäcktes i de reviderade texterna från 1996.

– I projektet prövade man att använda miljömålen som en hjälp vid tillsyn.

Det var två personer som reviderade 59 riksintressen, ¾ är klart. Syftet vara att ta ett grepp över alla riksintressen på en gång för att på så sätt kunna värdera alla riksintressen sinsemellan. Det ska användas som kunskapsunderlag vid kommunernas ÖP arbete, (vid arbetet med dp krävs en fördjupning).

Länsstyrelsen tog först själva ställning innan vidare kontakt togs med kommunen. Arbetet med att förankra resultaten hos kommunerna och inom länsstyrelsen pågår.

5.2 Pågående översyn – En metodutveckling för dialog om riksintressen

(Mats Riddersporre, Gulistan Batak, Emma Christensen och Signe Wirdby, Lst Skåne).

I Skåne har man gjort en översyn tillsammans med alla 33 kommuner.

Projektet är indelat i två delar.

- **KOMMUNBESÖK:**

Länsstyrelsen besöker kommunen. Ett informationsutbyte kring aktuella planeringsfrågor t ex bostadsplanering, social hållbarhet, vattendirektivet, kommunens projekt.

- **RIKSINTRESSEPROJEKTET**

- att utveckla dialogen kring Riksintressen.

Tanken är att hitta en metod för Länsstyrelsen att hålla länets samtliga riksintressen, inte bara kulturmiljövårdens, aktuella med utgångspunkt i kommunernas planläggning. Öppen dialog mellan Länsstyrelsen och länets kommuner kring länets riksintressen, workshop i varje kommun mellan kommunala tjänstemän och handläggare på Länsstyrelsen.

Projektet som drivs på kulturmiljöenheten syftar till att ta fram en fördjupning för riksintresset Helsingborg. Med utgångspunkt i motiv och uttryckstext för man en diskussion med kommunen vad en fördjupning kan leda fram till. Tittar även på möjligheten att initiera ett nytt riksintresse.

5.3 Metoder för översyn

(Klara Wirdby, Lst Gävle)

I samband med ÖP arbetet på kommunen togs förslag fram, i samråd med länsstyrelsen och museet, på reviderade gränser och värdetexter för kommunens riksintressen. Utgångspunkten var att spetsa till avgränsningarna och endast ta med det som är riktigt värdefullt samt göra beskrivningarna begripliga. Ett helt nytt område föreslås som riksintresse – Sättra, i övrigt mest små gränsjusteringar.

Sättra är ett välbevarat och arkitektoniskt genomtänkt miljonprogramområde. Ärendet har kommunicerats mellan länsstyrelsen och RAÄ under 2010. Inget beslut har fattats än.

5.4 Riksintresseöversyn i centrala Umeå

(Bo Sundin, Lst Umeå)

En översyn genomfördes 2008-2009 i samarbete med kommunen. Den gamla beskrivningen var svårtolkad. Beskrev mer den stad som varit än vad som kan iaktas idag. Vilka är värdena? Bl.a. den gamla trästaden Umeå. Vad ska inte vara med? Riksintresset är inte samma sak som kulturhistoriskt värdefulla byggnader.

Det är mindre betoning på stadsplanedragen då de äldre stadsplanedragen inte är avläsbara. Avgränsningarna är densamma som tidigare. Mindre tonvikt på låg stadssilhuett. Rödmarkering pekar ut värdekärnor. Ett nytt område förslogs, regementsområdet I 20. 24 värdebeskrivningar utarbetades. En arbetsfördelning gjordes mellan länsstyrelsen och kommunen.

Samråd med RAÄ – beslut om tillägg och ändring av motivtexterna.

Reflektioner: Det tog orimligt lång tid. Hur ska man bevisa skada? Och vad tål riksintresset?

5.5 Pågående arbete med riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården

(Britta Roos, Lst Stockholm)

Länsstyrelsen kan inte själva uppdatera underlaget, viktigt med ett samarbete med staden. Skapa konsensus kring värden och avvägningar. Utnyttja befintliga (kunskaps) resurser.

Det finns ett behov att fördjupa förståelsen för riksintressets värden. Tillgängliggöra information om riksintresset och förbättra förståelsen mellan staden och Lst .

Arbetet omfattar:

- Inledande text som förklarar riksintresseinstrumentet, värdenivåer etc.
- Texter på landskapsnivå som rör topografi, stadssilhuett, vattenrummen, stadsplanestrukturer, grönstruktur etc.
- 45 värdekärnor grupperade under 8 teman
- Tydliga motivtexter
- Fotografering/nytt illustrationsmaterial

Arbetet rör bara innehållet – ingen översyn av gränser.

Reflektion: Det är svårt att förankra riksintresset hos politikerna.

5.6 Kollision mellan riksintressen

(Jeanette Aro, Lst Norrbotten)

Kiruna "anlagt" som gruvort i renbetesland. Malmberget likaså men ca 5 km från äldre kyrkbyn Gällivare – under 1900-talet 2 parallella samhällen i konkurrens.

RI kulturmiljö

“Ett unikt samhällsbygge”, ”Sin tid största industriella satsning”. *Kiruna*

”2 Gruvsamhällen med karaktäristisk och tidstyp bebyggelse som speglar konjunkturförändring och social skiktning från olika skeden.”

Malmberget – ett halvsekel med de små stegens tyranni.

Kiruna - Relativt förskonat hittills – brytmetod och koncessioner påverkar nu staden – halva stadskroppen sprickzonsindlad.

Flytta -men vart? Alternativen växlar – flytt dagen närmar sig.

Riksintresse för kulturmiljön är starkt knutet till gruvbrytningen.

Det är en grön och gles stad med gruvan som nav.

Flera riksintressen står mot varandra. Vilket riksintresse skall prioriteras? Mycket diskussioner mellan länsstyrelsen, kommunen och LKAB. Generellt är det svårt att stå emot LKAB och att hävda riksintresset kulturmiljö gentemot intresset att bryta malmen. Hur många byggnader ska flyttas och vilka?

Jeanette visade ett exempel på hur Lst Norrbotten arbetat med en fördjupning av riksintresset för kulturmiljö.

6. Avslutande diskussion och reflektioner

6.1 Inledning och sammanfattning av dagen

(Per-Magnus Nilsson, RAÄ)

Jag ska under 2011 (och 2012) hålla ihop ett projekt om riksintressen inom RAÄ.

Vi lyssnar på er här idag. Vi avvaktar också det man kommer överens om i morgon, i den programgrupp där representanter för länsstyrelserna och RAÄ träffas, med anledning av uppdrag 70 som bl.a. ska diskutera en ambition att utveckla en gemensam syn på riksintresseinstrumentet.

De insatser vi överväger motsvarar de tänkbara insatser som tidigare tagits upp av RAÄ:s representanter under förmiddagen. (Jag upprepar inte här utan hänvisar till respektive inlägg.)

Det är viktigt att vi kan systemen och är väl pålästa. Otto Rydings grundliga genomgång av regelverkets framväxt och utveckling ger oss en god utgångspunkt för att tillämpa och utveckla systemet. Vi måste komma ihåg att frågorna om riksintressen inte bara rör 3 kap. utan även 4 kap. miljöbalken. Samtidigt ska vi från länsstyrelserna och RAÄ jobba med och ha synpunkter, även kulturvärden ska så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan skada kulturmiljön (jfr 3 kap 6 § första stycket). En reflektion med anledning av Ebbe Adolfssons inlägg är att när vi gör samlade nationella insatser inom något kunskapsområde så kan det vara ett tillfälle att se på våra urval av områden av riksintresse.

Bredden i exemplen från länen visar på behovet av analys och utvärdering av bl.a. RAÄ för att kunna komma med vägledning inom området. Allt ifrån smärre gränsändringar, ändring av värdetexten och beslut om nya eller hävande av riksintressen kräver en samlad syn från RAÄ och länsstyrelserna. Viktigt att vi använder rätt begrepp för att vi ska kunna kommunicera med varandra och med alla andra som berörs av våra ställningstaganden.

6.2 Avslutande diskussion och panel

I panelen satt Karin Schibbye, RAÄ, Kurt Ekelund, Lst Södermanland, Britta Roos, Lst Stockholm, Otto Ryding, Boverket och Ebbe Adolfsson, Naturvårdsverket.

Reflektioner från panelen:

Det är tydligt att länsstyrelserna har en frihet att arbeta på olika sätt, men det är viktigt med en gemensam plattform. Dialogen mellan RAÄ och länsstyrelserna är viktig. Många bra resultat har uppnåtts utifrån länsstyrelsernas arbeten med riksintressena för 7:2-medel.

Viktigt att fundera kring vad vi ska ha riksintressena till.

Det har varit en spännande dag. Det finns en risk att länsstyrelserna gör för mycket och tar över kommunernas ansvar (och exploatörernas). Relationerna mellan länsstyrelserna och kommunerna en stor fråga.

Kanske borde kommunerna ha varit med i U70? Tidigare var riksintressena en fråga med stor politisk tyngd. Nu blir PBL-introduktionen och utvecklingen av kulturplanerna arenan där kommunerna involveras.

Det har varit en intressant dag. Likheten mellan naturvärden är både stor och liten.

Eftersom naturvårdens riksintressen inte ligger i stadskärnorna har man sluppit många problem. Registerbladen, där värdena dokumenteras, är viktiga.

6.3 Reflektioner och frågor från övriga deltagare

Lst: Ang roller och ansvar - Det är lätt att man griper över ett för stort område. Det finns risk att det drar iväg för långt när man t.ex. blandar in landskapskonventionen. Blir det för stort så får vi inte den grund som behövs. Vi behöver metodhjälp. Oklart vem som har ansvaret för det nationella perspektivet.

Lst – Hur ska relationen mellan stat och kommun se ut? Hur ska beslutsprocessen se ut? Det är viktigt med en samsyn.

RAÄ – Rollerna är hyggligt definierade. Miljöprocessutredningen föreslog att Lst är tvungna att bestämma sig vilken Ri-typ som har prioritet.

Lst – I anslutning till PBL-utbildningen blir det en pedagogisk uppgift och utmaning att förklara ex. riksintressen för kulturmiljövården. Det nya miljömålssystemet kan vara en möjlighet. Länsstyrelserna ska nu överlämna sina förslag till regionala miljömål.

Lst – Hur viktigt är det att det planeringsunderlag vi använder oss av är ett likartat det som andra myndigheter har, jmf t.ex. naturvårdens riksintressen?

NV – Bör vara så lika som möjligt utan att man gör avkall på våra egna värderingar.

Lst – Vad vill vi med riksintressena? Varför känner inte folk till dem? Ri är väldigt sektorsvisa. Vi behöver bygga på med berättelser, det som berör människor. Riksintressena behöver göras angelägna för människor. Vi behöver en nationell kampanj, "sälja in" riksintressena hos kommunerna och hos allmänheten.

Lst – Några länsstyrelser har tagit fram landskapsstrategier. Hur kopplas dessa till riksintressena? Landskap inte bara biologisk mångfald, utan en utgångspunkt för samarbete mellan natur och kultur.

Lst – Två olika delar. Landskapskonventionen är en bra ingång som kan knytas ihop med berättelserna. Men planhandläggarna frågar inte efter berättelser. Det är två olika saker och två olika processer.

Moderator – Det handlar om att tala rätt språk på rätt nivå.

Lst – Vad är intresset? Hur tar vi hand om missade intressen?

Lst – Vad innebär egentligen "påtaglig förbättring"?

RAÄ – Utifrån arbetet med nya E6: an förbi Tanum kan man tala om att processen ledde till en påtaglig förbättring för riksintresset. Hur kunde riksintresset bäst upplevas från motorvägen? Processen var ett exempel på ett "lösningsorienterat arbetssätt".

RAÄ – RAÄ och BOV arrangerade tidigare i höstas ett PBL-seminarium. Många frågor som lyftes vid seminariet har bäring på diskussionen om riksintressen. T.ex. frågan om vilka underlag kulturmiljövården har. Hur ska länsstyrelserna delta i dialogen med kommunerna?

Bov – Skador och förändringar är inte samma sak. Aktören måste förhålla sig till riksintressena.

Lst – Det finns ett stort behov av en vägledning från RAÄ till länsstyrelserna kring riksintressen. När kommer den?

RAÄ – Vägledning (/Riktlinjer) är på gång. Det är viktigt att se det här riksintressesamtalet som början på en fortsatt och fördjupad dialog mellan RAÄ och länsstyrelserna kring riksintressena.

7. Program riksintressesamtal

Tid: 18 november, kl. 9.00-16.00

Var: Hörsalen, Medelhavsmuseet, Fredsgatan 2 i Stockholm

Moderator: Mia Geijer, Länsstyrelsen i Örebro län

9.00-9.30	Kaffe m. smörgås	
9.30-9.45	Inledning Riksintressen som resurs	<i>Birgitta Johansen, RAÄ</i>
	Utgångspunkter och pågående arbete	
09.45-10.25	Hur ser vi på riksintressesystemet?	
	En plattform för fortsatt arbete	<i>Eva Waldén Selin, RAÄ</i>
	Hur är riksintressesystemet tänkt att fungera?	<i>Otto Ryding, Bov</i>
	Översyn, ärendehantering, relation till länen	<i>Ebbe Adolfsson, Nv</i>
10.25-10.40	Samverkan mellan länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet i enlighet med uppdrag 70 Exempel från arbetet med riksintresseinstrumentet	<i>Britta Roos, Lst Stockholm</i> <i>Michael Lehorst, RAÄ</i>
10.40-11.30	Vad händer på Riksantikvarieämbetet? Inledning: Vad är det som har gjorts? Hur jobbar vi idag? Kopplingen till bidragsordningen. Utmaningar för riksintressearbetet.	<i>Karin Schibbye, RAÄ</i>
	Landskapskonventionen, Bebyggelseregistret, påtaglig skada, berättelser och framtida vägledning	<i>Jerker Moström, Johan Looek</i> <i>Lena Odeberg, Gert Magnusson &</i>

Eva Waldén Selin, RAÄ

Frågor och reflektioner

11.30-12:30

Lunch (gemensam)

Restaurang Bagdad Café i Medelhavsmuseet lokaler.

Exempel och diskussioner

12.30-12.50

Inspirationsföreläsning

Historiens spår som generatorer och moderatorer i bebyggelseutvecklingen

*Ola Wetterberg, Professor
Institutionen för Kulturvård,
Göteborgs universitet*

12.50-14.30

Vad händer på länen? Kortare presentationer från några län

Sörmland

Hur gör vi kulturmiljövårdens riksintressen aktuella och angelägna?

*Karin Beckman Thoor &
Agneta Scharp, Lst Södermanland*

Skåne

Pågående översyn

Plan- och Kulturmiljö, Lst Skåne

Gävle

Metoder för översyn

Klara Wirdby, Lst Gävle

Umeå

Riksintresseöversyn i centrala Umeå

Bo Sundin, Lst Västerbotten

Stockholm

Hur kan staden under exploateringstryck och i ständig förändring, bibehålla och få ett förtydligt riksintresseinnehåll?

Britta Roos, Lst Stockholm

Kiruna och Malmberget

Kollision mellan riksintressen

Jeanette Aro, Lst Norrbotten

Frågor och reflektioner

14.30-15.00

Kaffe

15.00 – 16.00

Avslutande diskussion och reflektioner

Inledning: Reflektioner från dagen

Per-Magnus Nilsson RAÄ

Diskussion

16.00

SLUT

8. Deltagarförteckning Riksintressesamtalet 18 november

Namn	Företag
Agneta Scharp	Länsstyrelsen Södermanlands län
Agneta Åkerlund	Länsstyrelsen Uppsala
Anders Hillgren	Länsstyrelsen Värmland
Anita Bergensträhle-Lind	Riksantikvarieämbetet
Ann Luthander	Länsstyrelsen Södermanlands län
Annika Sander	Skellefteå Museum
Bertha Amaya	Länsstyrelsen Östergötland
Birgitta Johansen	Riksantikvarieämbetet
Bo Sundin	Länsstyrelsen Västerbotten
Britta Roos	Länsstyrelsen Stockholms län
Carolina Andersson	Riksantikvarieämbetet
Carolina Olsson	Länsstyrelsen Östergötland
Cecilia Lindqvist	Länsstyrelsen Östergötland
Christer Alzén	Länsstyrelsen Västmanlands län
Cissela Génétay	Riksantikvarieämbetet
Cristina Björn	Länsstyrelsen Stockholms län
Ebbe Adolfsson	Naturvårdsverket
Eila Eriksson	Länsstyrelsen Västerbotten
Emma Christensen	Länsstyrelsen Skåne län
Eva Bergdahl	Länsstyrelsen Uppsala
Eva Skyllberg	Riksantikvarieämbetet
Eva Waldén Selin	Riksantikvarieämbetet
Gert Magnusson	Riksantikvarieämbetet
Gulistan Batak	Länsstyrelsen Skåne län
Gunilla Zeidlitz	Länsstyrelsen Västmanlands län
Göran Wettergren	Länsstyrelsen Värmland
Hans Bergfast	Länsstyrelsen Hallands län
Harald Klein	Länsstyrelsen Skåne län
Heidi Vassi	Länsstyrelsen Kronobergs län
Isa Lindqvist	Länsstyrelsen Uppsala
Jan Eriksson	Länsstyrelsen Östergötland
Jeanette Aro	Länsstyrelsen i Norrbottens län
Jerker Moström	Riksantikvarieämbetet
Johan Looch	Riksantikvarieämbetet
Jonas Jansson	Länsstyrelsen Örebro län
Jonas Malmdal	Riksantikvarieämbetet
Karin Altenberg	Riksantikvarieämbetet
Karin Beckman-Thoor	Länsstyrelsen Västmanlands län
Karin Schibbye	Riksantikvarieämbetet
Karin Sterner	Riksantikvarieämbetet
Karin von Zweigbergk	Länsstyrelsen i Jönköpings län
Katarina Andersson	Länsstyrelsen Kalmar län
Katrine Nygren	Länsstyrelsen Västerbotten
Kerstin Fogelberg	Länsstyrelsen Västmanlands län
Kerstin Lundin-Segerlund	Länsstyrelsen i Norrbottens län
Klara Wirdby	Länsstyrelsen Gävleborg

Kristofer Sjöo	Länsstyrelsen Hallands län
Kurt Ekelund	Länsstyrelsen Södermanlands län
Lena Dybäck	Boverket
Lars Jacobzon	Länsstyrelsen Västra Götalands län
Lena Landström	Länsstyrelsen Gävleborg
Lena Odeberg	Riksantikvarieämbetet
Lillian Rathje	Länsstyrelsen i Jämtlands län
Linda Wängdahl	Länsstyrelsen Västmanlands län
Lisa Ragnarson	Länsstyrelsen Västra Götalands län
Louise Törnvall	Länsstyrelsen Västmanlands län
Magnus J Johansson	Länsstyrelsen Västmanlands län
Margareta Gavatin	Riksantikvarieämbetet
Margareta Hasselmo	Riksantikvarieämbetet
Maria Malmlöf	Länsstyrelsen Stockholms län
Marianne Örnblom	Länsstyrelsen Kalmar län
Mats Folkesson	Länsstyrelsen Hallands län
Mats Herklint	Länsstyrelsen Västra Götalands län
Mats Riddersporre	Länsstyrelsen Skåne län
Mattias Sörensen	Länsstyrelsen i Jönköpings län
Mia Geijer	Länsstyrelsen Örebro län
Michael Lehorst	Riksantikvarieämbetet
Oiva Isola	Riksantikvarieämbetet
Ola Wetterberg	Göteborgs universitet
Otto Ryding	Boverket
Patrick Björklund	Högskolan på Gotland
Per Gustafsson	Länsstyrelsen Södermanlands län
Per-Magnus Nilsson	Riksantikvarieämbetet
Pernilla Nordström	Länsstyrelsen Stockholms län
Phyllis Andersson Ambrosiani	Riksantikvarieämbetet
Pia Nykvist	Länsstyrelsen Västernorrland
Raoul Hjærtström	Länsstyrelsen Örebro län
Signe Wirdby	Länsstyrelsen Skåne län
Solveig Brunstedt	Riksantikvarieämbetet
Susanna Eschricht	Riksantikvarieämbetet
Thomas Romberg	Länsstyrelsen Skåne län
Tina Fors	Länsstyrelsen Uppsala
Tor Sundberg	Länsstyrelsen Gotlands län
Torbjörg Sekse	Länsstyrelsen Södermanlands län
Ulf Löfwall	Länsstyrelsen Dalarna
Ulla Bergquist	Länsstyrelsen Västmanlands län
Velia Ekström	Länsstyrelsen i Blekinge län
Åke Johansson	Länsstyrelsen Södermanlands län
Åsa Dahlin	Riksantikvarieämbetet

9. Sammanfattning av inkomna utvärderingsblanketter från länen

1. Vilka förväntningar hade du inför Riksintressesamtalet?

- Ta del av de tankar som finns centralt rörande Ri-systemet och dess framtid. Få information kring projekt som drivs centralt.
- Jag förväntade mig att vi skulle prata om planeringsunderlag kopplat till riksintressen för kulturmiljövård, diskutera värdetexter mm.
- Att Ri-dialogen äntligen skulle föras ner mot verkstadsgolvet så att vi kan känna att konkret handling är nära.
- Att få ett grepp om läget när det gäller RI allmänt och för kulturmiljön särskilt.
- Information och uppdatering, inspiration till fortsatt arbete genom goda exempel, hur arbetar vi vidare, status kring RAÄ.s vägledningsarbete.
- Höra om andra exempel i landet. Hur man arbetat metodmässigt, organisatoriskt och med budget.
- Höra hur RAÄ ser på sin roll i riksintressesystemet. Hur man avser arbeta med frågan och på vilket sätt.
- Sätta in riksintressefrågan i ett sammanhang där inte bara kulturmiljövården eller riksintressen för kulturmiljövård ska värnas i samhällsplaneringen.
- Få signal om huruvida vi är på rätt väg i vårt pågående projekt om översyn av kulturmiljövårdens riksintressen.
- Att få svar på frågan hur vi kommer framåt med riksintressefrågorna – Vilket jag fått!
- Stora förväntningar, förtydligande av RAÄ.s vilja och info om pågående projekt.
- Få indikationer om vår länsstyrelse var på rätt väg i framtagandet av nya Ri-beskrivningar, översynen.
- Att få ta del av RAÄ.s strategi för det fortsatta arbetet med riksintressena.
- Metoder och konkreta tips på hur RI ska kunna hanteras. Svar på hur översynen ska gå till (mycket pengar från RAÄ...). Diskussion om påtaglig skada – exempel .
- Att få höra hur andra arbetat med RI i olika delar av landet, få ta del av viktiga erfarenhetsproblem. Höra hur RAÄ ser på riksintressena och vad man har för planer ang RI.
- Få reda på hur RAÄ vill jobba med RI.
- Någon redovisning av ett svårt fall och hur man hanterat det.
- Stora – Infriades i hög grad.

2. Saknade du några centrala frågor kopplade till temat riksintressen?

Vilka?

- Jag tycker frågorna hade ett brett anslag, naturligtvis kan bredden medföra att man endast hinner med att beröra frågorna ytligt.
- Kommunernas syn på hur riksintressen tas om hand och deras erfarenheter av vad som är viktiga frågor för planeringen. 1-2 kommunala företrädare på programmet.
- Vilka anspråk på markanvändning och bebyggelseutveckling samt direkt bevarande som ställs inom olika slags riksintresseområden. Kopplat med värdebeskrivningarna – hur långt räcker de då olika anspråk ska bedömas? Skillnaden mellan värdebeskrivning och planeringsunderlag. Det hade funnits en möjlighet att belysa detta i exemplet från Stockholm (Britta Roos), där beskrivningarna av strukturer i riksintresset Stockholms innerstad behöver utvecklas till planeringsunderlag, och där det således inte räcker med värdebeskrivningar för alla anspråk som ska bedömas. Boverkets deltagande i RAÄ:s uppgift att lämna uppgifter om riksintressen med stöd av hushållningsförordningen, vilket blir särskilt intressant då planeringsunderlag behöver komplettera värdebeskrivningar.
- Nej, jag tyckte att många av presentationerna tog upp de centrala frågorna.
- Nej, eftersom det pågår arbete både ute på länen och på RAÄ efter U 70-utredningen så behöver inte alla delfrågor tas upp på ett seminarium.
- Egentligen inte men det blev alldeles för lite tid till frågor och reflektioner över exempel från verkligheten.
- Det skulle väl vara terminologin då... Det känns som om vi brottas med orden... "Riksintresse för kulturmiljövården" alltså. Många känner sig obekväma med den benämningen så det har uppstått andra sätt att uttrycka saken, "Riksintresse för kulturmiljö", "Kulturmiljöer av riksintresse", "Riksintressanta kulturmiljöer"... Det vore nog inte så dumt om det slogs fast hur man ska uttrycka sig. Att man använder olika benämningar skapar bara ytterligare förvirring.
- Ett intressant resonemang att utveckla hade varit hur riksintresseområden för kulturmiljövård står sig i förhållande till ab´ndra intressen genom specifika exempel (avvägningar, pilotfall osv).
- Hur ett löpande översyn kan göras av riksintressena i takt med att ny information tillkommer. De ska vara dynamiska.

- Urval av områden – Hur beredda är vi att ta bort områden?
Tillgängligheten och begripligheten för planerare som ska tillämpa riksintressena. Kommunernas medverkan i processen/dialogen om riksintressen – framförallt kommunerna som vet vilka andra riksintresseanspråk som finns på områdena.
- Funderingar kring om vi kan lära oss av hur ex. Naturvårdsverket arbetar med sina riksintressen.
- Översyn – hur ska den ske? Med jämna mellanrum även i framtiden – så att beskrivningarna blir levande och tar in nya aspekter som ständigt uppkommer i förändringsprocessen.
- För vem finns RI? Vad ska de användas till? Navelskådning? Historisk dokumentation? Planeringsunderlag?
- Hur avgränsa riksintressen?
- Diskussion – vägledning kring "påtaglig skada".
- Förankring – Information/kommunikation om RI. Det berördes men inget län har prioriterat eller utfört sin översyn med detta som sin bärande idé.

3. Vad Tyckte du var bra?

- Bredden. RI belystes från många aspekter och tydliggjorde den vilshenhet och de stora behov som är kopplade till RI-systemet. Det gavs möjligheter för åhörarna att engagera sig med frågor och diskussion.
- Programmet som sådant. Att RAÄ nu lägger fram metoder för att se över riksintressen – klarlägger ansvaret för ämbetet respektive länsstyrelsen.
- Jag tyckte alla som presenterade gjorde det bra! Det var bra att få en historik om riksintressets tillkomst, bra att belysa ansvarsfördelning kring riksintressen. Att få bra exempel hur flera länsstyrelser arbetat och arbetar med riksintressen.
- "Verkstadsandan", viljan att sätt igång översynsarbetet och att inte för mycket tid ägnades åt detaljfrågor. Bra att få inblick i vad som gjorts/görs ute på länen. Bra att få veta att RAÄ har riggat för detta arbete.
- Korta anföranden samt illustrationen av Årstas värden i modern belysning.
- Mycket bra genomgång, informativt, bra exempel från länen, bra info kring landskapskonventionen.
- Att träffa andra som arbetar med översyn av riksintressen. Att det blev tydligt att detta är ett mycket angeläget arbete. Om inte annat visade intresset för detta seminarium hur länsstyrelserna prioriterar frågan. Bra att man på RAÄ blir medveten om detta.

- Det var mycket givande att få höra och ta del av hur man arbetar i andra län och med andra projekt. Intressant att också få vetskap om hur man arbetar på Naturvårdsverket. Diskussionerna var "öppna och tillåtande".
- Klara Wirdbys presentation var mycket bra.
- Bra med bakgrund till riksintressena samt förändringen med nya lagstiftningar. Bra med exempel från andra län.
- Bredden, exempel från länsstyrelser.
- Bredd, många föreläsare. Möjlighet att samla sina funderingar och frågor.
- Exempel från andra län.
- Redovisningen av systemet RI, Redovisningen av bredden på länsstyrelsernas arbete.
- Gävle – konkret, praktiskt, syftes/mål fokuserat. Umeå – bra frågeställningar. Skåne – metodbeskrivning. Gert och Jerker – lät engagerade och hade bilder i OH.n.
- Det mesta.
- Det mesta.
- Höra vad andra gör.
- RAÄ.s info och förtydliganden.
- Flera av länspresentationerna.
- Lokalen.

4. Vad tyckte du var mindre bra?

- Bredden. De många föredragen gjorde det svårt att ta in och smält föreläsningarna och intrycken men jag hade å andra sidan inte velat ha det annorlunda.
- Genomgående i anföranden och i diskussionen användes begreppet "riksintresseinstrumentet". Instrumenten för riksintressen ligger ju främst genom tillämpning i annan lagstiftning främst plan- och bygglagen men också tillståndsprovning i annan exploateringslagstiftning. Jämförelsen med naturvård av riksintresse var inte så värdefull då tillgodoseendet är så vitt skilt från kulturmiljövården.
- Det var för kort tid mellan presentationerna.
- Lokalen.
- Alldeles för späckat schema, presentationerna blev för stressade och komprimerade. Det blev också väldigt splittrat. Hade varit bättre att inte ha fullt så många programpunkter men istället ha tid för frågor och

reflektioner under dagen. Eftermiddagen var det intressanta, fm var mycket onödig. Ottos presentation var välbehövlig men det mesta andra hade man kunnat strunta i. naturvårdsverkets presentation gav ingenting.

- Kan nog faktiskt inte komma på någonting...
- Envägskommunikation. Det hade varit bra om utrymmet för frågor kommit direkt efter varje presentation. Moderatoren (vilket jag för övrigt uppskattade) gick in och avbröt hela tiden. Vad var syftet med träffen? Det stod "samtal" på inbjudan men blev mest information via envägskommunikation. Frågestunden på slutet var givetvis tacknämlig. '
- Vissa projekt fick för lite tid. Lite för pressat program.
- Tempot har varit både positivt och negativt. Det negativa är väl det tunga schemat då det inte var möjligt med frågestund efter varje föreläsning.
- Något för komprimerat program.
- RAÄ bör ändra sin OH-mall och ha mindre text och mer bilder. Föredragshållarna bör dessutom låta intresserader av sitt ämne. Nedsläkt ljus i lokalen, sövande. Ointressant vad Naturvårdsverket hade för regleringsuppdrag 1994.
- Extremt stressigt. Alla talade med andan i halsen.
- NV presentation kändes lite vid sidan av, men de kanske berodde på dipp i min egen form (tidig morgon).

5. Övriga synpunkter

- Uppslutningen och den aktivitet som syntes på mötet samt de många projekt som drivs visar att det finns ett stort behov av att RI-satsningen inte blir lika tillfällig som varit fallet vid övriga "stora grepp". Systemet väcker frågor och det behövs sannolikt återkommande träffar för att dela erfarenheter och synsätt.
- Ett bra initiativ att av RAÄ att bjuda in både antikvarier och samhällsplanerare för att diskutera riksintressen. Väldigt bra dag!
- Mycket bra att detta kommer igång, jag tror att många väntar väntar på konkreta anvisningar och resultat.
- Väl värt tiden!
- Ett väldigt väl genomfört seminarium som bör följas upp under 2011.
- Trevligt att samtalet/seminariet var förlagt till ett museum!
- I min roll på Länsstyrelsen får jag höra mycket kritik mot min myndighet för att vi enbart svarar på frågan OM. Vi svara aldrig på frågan HUR. Exempelvis går vi ofta in i samhällsplaneringen med "ja" eller "nej" OM det går att bygga. Ingen upplever att vi deltar i diskussioner om HUR

kommunen kan planera för att säkra ett riksintresseområde för exempelvis kulturmiljövård. Till detta ska kommunens planmonopol respekteras genom avvägningar från statens sida – jag tror att det vore värdefullt för RAÄ att väcka denna fråga ur ett avvägningsperspektiv. Jag är sällan på era träffar, kan ju vara möjligt att ni redan gör/gjort detta.

- Det skulle vara intressant att ha med någon representant från en kommun. Samhällsutveckling/exploatering är också ett viktigt intresse, en viktig del för att få förståelse för värdena. Lyfta fram goda exempel viktigt!
- Många länsstyrelser har liknande tankegångar (lite olika metoder). Borde inte metoden, mallen för översynen sammanfattas centralt?
- En ingång (person) på RAÄ för länsstyrelsernas RI-arbete.
- God lunch. Lite väl komprimerat program och korta pauser. Även dessa viktiga för att föra diskussion kring de frågor som seminariet tagit upp.
- Uppföljning behövs – ca ett halvår senare.
- Lena Odebergs jobb – resultat behöver diskuteras mer (Påtaglig skada/påtaglig förbättring).